

RATIONAALINEN JA IRRATIONAALINEN JOURNALISMIKONSEPTIO

Motto:

"On olemassa 'kriittisinä' esiintyviä ryhmiä, jotka arvostelevat 'vallitsevaa tiedettä', mutta perustavat omat oppinsa epäkriittiseen kuvitelmaan, että totuuteen voi päästä tieteen ohi kulkevia oikoteitä pitkin."

Ilkka Niiniluoto. Tieteen tunteen merkit. *Tiede* 2000 1/1980, s. 8.

Tämä artikkeli on luonteeltaan keskustelupuheen- vuoro. Se on haluttu saada julkisuuteen nopeasti, ja siksi on tingitty - vaikka ei toki täysin - mm. lähdeviitteistä. Tässä ei myöskään mennä varsinaisesti sisään esim. positivismikeskusteluun, niin tarpeellista kuin se olisikin.

Sysäyksen näiden rivien kirjoittamiseen antoi Kauko Pietilän suunnittelemaa ns. uutta journalismia koskeva artikkeli¹; tässä viitataan myös yhteen hänen kirja-arvosteluunsa² sekä yhteen hänen antamaansa haastatteluun³ - ohimennen muuhunkin hänen tuotantoonsa.

Nämä rivit on tavallaan kirjoitettu kolmesta syystä:

(1) jotta Kauko Pietilä, tunnustetusti aivan poikkeuksellisen lahjakas tutkija, vielä kerran kriittisesti harkitsisi mihin hänen kannattaa suuret henkiset voimavaransa kohdistaa;

(2) jotta hän oppisi panemaan alulle omat projektinsa ensin vääristelemättä toisten tekemän työn tuloksia (itselle vastenmielisten ja torjuntaa herättävien teosten vääristelemätönkin referoiminen ja tulkitseminen on tieteellisen kirjoittamisen käytännössä sentään osoittautunut mahdolliseksi); ja

(3) jotta opiskelijat eivät - ainakaan kenenkään siihen reagoimatta - lähtisi kritiikittä juoksemaan muoti-ilmiöiden perässä.

1 SILMANKAANTOTEMPPU JA MITEN SE TEHDÄÄN

K. Pietilä kutsuu siis projektiaan "uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektiksi". Ensinnä on puututtava sen nimeen, vaikka nimi ei toki mikään peruskysymys olekaan.

Sanonta "uusi journalismi" on uusimmassa suomenkielisessä tiedotusopillisessa kirjallisuudessa varattu yleensä yhdysvaltalaisen *new journalism* -suuntauksen suomenkieliseksi vastineeksi⁴. Kyseessä on objektiivisuuden hylkäämisen vaiheen eli ns. kyynisen subjektiivisuuden vaiheen⁵ ilmiö: journalisti purkaa ulos omaa subjektiivista tajuntaansa - ei välttämättä tosiasioista niinkään piitaten⁶. K. Pietilän projektilleen antama nimi herättää siis assosiaatioita, joita asianomainen itse ei ehkä toivoisi.

Se nimestä. Projektiaan K. Pietilä lähtee kehittämään kuvaamalla ensin ns. (kapitalismin oloissa) *vallitsevaa normaalijournalismia*. Kirjoittajan mukaan tämän normaalijournalismin vastaus journalismin kehittämistehtävään on tämä:

"Omaksuttakoon luonnontieteellinen metodi! Asenoitukoon journalisti - eräänlaisena 'yleistä eli julkista intressiä' edustavana yhteiskuntatieteilijänä - 'toiseen luontoon' eli tavaran ja pääoman pohjalla kasvaneeseen yhteiskuntaan *objektina* eli objektiivisena todellisuutena samalla tavalla kuin luonnontieteilijä asenoituu luontoon!"⁷

Tämä kuvitelma on K. Pietilän fataaleista erehdyksistä ensimmäinen. Miten luonnontietei-

lijä asennoituu luontoon? Pyrkimällä selvittämään ja paljastamaan pohjiaan myöten sen lainalaisuudet sellaisina kuin ne ovat ja toimivat, jotta ihminen maksimaalisesti kykenisi käyttämään niitä hyväkseen. Pyrkiikö kapitalismin oloissa vallitseva normaalijournalismi yhteiskunnan osalta tähän samaan? Ei suinkaan. *Kapitalismin oloissa vallitseva normaalijournalismi ei suinkaan pyri paljastamaan yhteiskunnan lainalaisuuksia sellaisina kuin ne ovat, ei kuten luonnontieteet tekevät luonnolle, koska tämä ei voisi läheskään maksimaalisesti edistää joukkotiedotuksen enempiä taloudellista kuin ideologistakaan tehtävää, ei pääoman arvonlisäysprosessia eikä ideologista manipulaatiota.*⁸

Miten K. Pietilä on ensimmäiseen erehdykseen päätenyt, se ei täysin käy ilmi mistään. Sitä voitaisiin ryhtyä tässä jäljittämään hänen sanomalehden ontogenesis-konseptioistaan käsin, mutta se auttaa vain välillisesti: se opettaa pääsemään sen jäljille, miten toivottoman tuntuinen on hyppy poliittisesta taloustieteestä - olkoon kyseessä sitten pääomalogisen suuntauksen yksi variaatio tai jokin muu, ja olkoonkin että tämän kirjoittaja tuntee poliittista taloustiedettä riittämättömästi - *journalismin sisältökysymyksin.*⁹ Näitä kysymyksiä olisi lähestyttävä toisin, toki historiallisesti mutta sanomalehtitavaran loogisesti avoimina olevat vaihtoehdot sisältömahdollisuudet herkästi nähden. Niin kiehtovaa kuin tässä olisikin jonkinlaisen tutkimusohjelman luonnosteleminen, tämän kirjoittajan(kaan) voimat eivät siihen yllä.

Joka tapauksessa K. Pietilän näkemys journalismin ja todellisuuden suhteesta edellisen eri kehitysvaiheissa on ei vain pinnallinen vaan myös virheellinen, minkä hänen artikkelinsa jatko eri tavoin osoittaa. *Kun hän väittää, että "vallitseva journalismi (normaalijournalismi) on, ainakin normin mielessä, objektiivista journalismissa"*¹⁰, hän tekee epärehdän ja objektiivisen journalismin konseptiota väikeästi vääristelevän silmäkääntötempun. Ennen tätä sitaattia hän on näet artikkelissaan maininnut sanat "objektiivinen" (paitsi kirjan nimen osana) ja "objektiivisuus" 35 kertaa, ja kaikesta päätellen hän jatkuvasti on tarkoittanut sanalla suunnil-

leen samaa kuin Ilkka Tervonen ja tämän kirjoittaja kirjassaan.¹¹ Nyt hän yhtäkkiä käyttää avainsanaa jossakin *aivan* toisessa merkityksessä; muistettakoon että kirjassa paljastetaan kymmenen objektiivisuuden virhetulkintaa¹² ja niitä on tietenkin mahdollista generoida lisääkin. Jokainen puheena olevan opuksen huolella lukenut tietää varsin laajan - vaikka ei tietenkään täydellisen tai lopullisen - teoreettisen johdatuksen ja myös empiriareferaattien perusteella, että *objektiivinen journalismi kirjassa Objektiivinen joukkotiedotus tarkoitettussa mielessä on vallitsevasta normaalijournalismissa laadullisesti olennaisella tavalla poikkeava vaihtoehto, vieläpä meillä vallitsevan taloudellisen yhteiskuntamuodostuman oloissa saavuttamaton vaihtoehto.* Norminkaan mielessä ei vallitseva normaalijournalismi ole objektiivista journalismia, vaan se on sitä korkeintaan juhlapuhefraaseissa.

Miksi K. Pietilä sitten pyrkii antamaan Ilkka Tervosen ja tämän kirjoittajan ajatusrakennelmasta väärän kuvan? Erehdyksestäkö? Vai pystyäkseenkö sen avulla leimaamaan kyseisen ajatusrakennelman vain vallitsevan käytännön pyhittämiseksi ja huitaisemaan sen siten vastenmielisenä pois keskustelusta? Jälkimmäiseen vaihtoehtoon viittaa hänen sivuheittonsa omituisessa yhteydessä, kirjan *Suomalainen kapitalismi* arvostelussa.¹³ Hän mainitsee siinä Tanskassa ilmestyneen objektiivisuuskirjan jonka kuudesta tekijästä tämän kirjoittaja on yksi.¹⁴ Hän katsoo kirjan nimen *Loyalitet mod virkeligheden* kuvastavan konservatiivisuutta ja resignoituneisuutta (!). "Konservatiivisuus" (K. Pietilän adjektiivimuoto "konservatiivinen"¹⁵) tuntuu haasteelta ideologis-poliittiseen kiistelyyn, johon tämän kirjoittaja ei ainakaan *Tiedotustutkimus*-lehden palstoilla ole halukas. Riittää kun palautetaan mieliin, minkätyyppiset yhteiskuntatieteilijät ovat olleet "lojaaleja todellisuudelle", ehdottomasti "piitanneet tosiasioista", "kunnioittaneet" niitä jne.: esim. Karl Marx, Friedrich Engels ja V.I. Lenin. He eivät suinkaan edes oikeiksi katsomiensa ideologis-poliittisten päämäärien nimissä kuvanneet kapitalistista yhteiskuntamuotoa mielivaltaisesti, vaan ilmeises-

ti inhimillisesti katsoen varsin objektiivisesti, ei vain pintatiedon rekisteröintiin tyytyen vaan yhteiskunnan peruslainalaisuuksiin asti tunkeutuen. Niinpä jos kilpalaulantaan - se kaikessa infantiilisuuudessaan - ryhdytään, voidaan-kin asia muotoilla näin: objektiivinen journalismi on vallankumouksellisin kaikista ajateltavissa olevista journalismin vaihtoehdoista. Perustelut alkanevat selvitä jatkossa.

K. Pietilän pinnallinen ja problematisoimaton kiinnostus journalismin sisällön ja todellisuuden välistä suhdetta kohtaan ilmenee yksinkertaisesti siitäkkin, että hän ei koko projektin suunnitelma-artikkelissaan *yhdessäkään kohtaa* sano, miten hänen kaavailmansa "uusi journalismi" suhtautuu tosiasioihin pintatasosta lainalaisuuksien tasoon saakka, pyrkiikö se siis kuvaamaan todellisuutta oikein vai esim. agitoimaan todellisuudesta piittaamatta. Tämän kirjoittaja on kiinnittänyt tähän ammottavaan aukkoon huomiota kirjeitse jo 20.4.1980. Vasta Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen laitospäivillä 16.10.1980 K. Pietilä suostui kertomaan, että "uusi journalismikin" pyrkii kuvaamaan todellisuutta oikein.

2 MITÄ JOURNALISMI VOI SAADA AIKAAN

Mutta menkäämme vihdoin eteenpäin "uuden journalismin kaavailujen erittelyssä.

Tunnettuun ns. ensimmäiseen Feuerbach-teesiin¹⁶ viitaten K. Pietilä katsoo, että objektiivinen journalismi panee vastaanottajan ymmärtämään yhteiskunnan vain "'objektin muodon alla', inhimillisestä käytännöstä ja ymmärryksen muodoista riippumattomaksi objektiiviseksi todellisuudeksi".¹⁷ Toisin sanoen se "vahvistaa (*affirmare*) yhteiskunnan 'toisena luontona', 'vieräana' ja 'ulkopuolisena' mahtina, johon on sopeuduttava ja jossa on suunnistettava liisaveijalaisina"¹⁸. Tämä on K. Pietilän toinen fataali erehdys.

Kirjassa *Objektiivinen joukkotiedotus* Ilkka Tervonen ja tämän kirjoittaja esittävät *missä ovat joukkotiedotuksen (journalismin siihen luetuna) eräänlaiset maksimaalisen vaikuttamisen rajat*: ne ovat "realistisen, ihannetapauksessa

tieteellisen maailmankatsomuksen"¹⁹ edistämises-
sä, ts. siihen saakka journalismi voi yltää.

Tieteellinen maailmankatsomus taas merkitsee juuri yhteiskunnan käsittämistä sellaisena kuin se perimmäisessä syvimmissä analyysissa on: tietenkään ei "toisena luontona", ei "vieräana" eikä "ulkopuolisena" mahtina, ellei se sitä ole. Tieteelliseen maailmankatsomukseen sisältyy myös selkeä käsitys siitä, miten ihmisyyhteiskunnassa on toimittava sen historian luomiseksi, sen historian ottamiseksi omiin käsiin.

Seuraavassa lainataan Engelsiä:²⁰

"Luonnossa vaikuttavat toisiinsa - sikäli kuin emme ota huomioon ihmisen vaikutusta luontoon - pelkät tiedottomat, sokeat voimat, ja yleiset lait ilmenevät niiden vuorovaikutuksena. Mikään ei tapahdu tahdottuna, tietoisena tarkoituksena: eivät enempää pinnalla näkyvät lukemattomat näennäiset sattumat kuin ne lopputuloksetkaan, jotka todistavat näiden sattumien sisäisen lainmukaisuuden. Sitä vastoin yhteiskunnan historiassa ovat toimivina voimina tietoisuuden omaavat, harkinnan tai intohimon vaikutuksesta toimivat, tiettyihin tarkoituksiin pyrkivät ihmiset. Mitään ei tapahdu ilman tietoista aikomusta, ilman tahdottua päämäärää. (...)

Ihmiset itse tekevät historiaansa, millaiseksi se sitten muodostuneekin; jokainen ajaa omia, tietoisesti asettamia tarkoitusperiä, ja historia onkin juuri näiden monien eri suuntiin tähtäävien pyrkimysten ja niiden ulkomaailmaan tekemän moninaisen vaikutuksen yhteistulos."

Ihmiset siis toimivat "harkinnan tai intohimon vaikutuksesta". Tieteellisen maailmankatsomuksen omaavat ihmiset toimivat tietenkin - voimiensa mukaan - maksimaalisen rationaalisen harkinnan vaikutuksesta. Ihmiset siis "tekevät historiaansa"; tieteellisen maailmankatsomuksen omaavat ihmiset tietenkin tekevät historiaansa - voimiensa mukaan - maksimaalisen rationaalisesti. Mitä enemmän objektiivinen tai mikään muukaan journalismi voi saada aikaan? Ei mitään!

K. Pietilän toisen erehdyksen tausta on kyllä ymmärrettävämpi kuin ensimmäisen. Kirjassa *Objektiivinen joukkotiedotus* ei tieteellisen maailmankatsomuksen omaksumisen seurauksia eksplikoida läheskään kylliksi, vaan esitys lienee jäänyt viitteelliseksi ja luurankomaiseksi. Hyvällä tahdolla idea ehkä silti olisi auennut.

Ja eksplikoitavaa riittää puolin ja toisin. Em. laitospäivillä Veikko Pietilä pyrki havainnollistamaan objektiivisen journalismin ja "uu-

den journalismin" konseptioiden eroa suunnilleen seuraavalla tavalla: edellinen tekee vastaanottajalle selväksi yhteiskunnan pohjiaan, so. olemustaan myöten mutta jättää hänet silti ulkopuoliseksi, kun taas "uusi journalismi" johdattaa vastaanottajan aktiivisesti toimivana olentona sisään yhteiskuntaan. Keinoja joilla jälkimmäinen tehtävä toteutettaisiin eivät "uuteen journalismiin" uskovat sanoneet vielä tuntevansa.

Tämä tulkintayritys oli rehti ja sovittelemaan pyrkivä. Kuten edellä lienee käynyt ilmi, se ei kuitenkaan adekvaatisti tavoittanut objektiivisen journalismin ja "uuden journalismin" välistä eroa, koska tuo "sisään johdattaminen", sikäli kuin se rationaalisesti ajatellen on toteutettavissa, on objektiivisenkin journalismin - ja juuri sen! - tehtävä.

Mitä omaa rationaalisesti mahdollista tehtävää "uudelle journalismille" sitten jää? Sanomien perillemenonko maksimoiminen ihmisten aktivoimiseksi? Mutta niin kauan kuin tätä tehdään rationaalisin keinoin, se on myös - ja juuri - objektiivisen journalismin ja sen rinnakkaisilmiön kommunikatiivisuuden maksimoimisen asia. Se ei vain seuraa objektiivisuus ja kommunikatiivisuus -konseptiosta vaan on sitä.²¹

3 MITÄ "UUDESTA JOURNALISMISTA" JÄÄ JÄLJELLE

Kenttämme alkaa jäsenyä. On todella olemassa vallitseva normaalijournalismi, jonka menetelmä on näennäisluonnontieteellinen, "naivin objektiivisuuden"²² puitteissa manipuloiva - myös induktiologikkaa tarkoituksenmukaisuussyistä räikeästikin rikkova²³. Vallitsevan normaalijournalismin menetelmän näennäisluonnontieteellisyyden paljastaminen ja yhden muotiharhan oikominen olisi muuten kiehtova tutkimustehtävä.

Vallitsevasta normaalijournalismista laadullisesti poikkeava, meidän yhteiskuntamuodossamme lopultakin pitkälle vietyinä mahdoton vaihtoehto on objektiivinen journalismi, jonka menetelmä on ahdosti yhteiskuntatieteellinen abstraktista konkreettiseen nousemiseen²⁴. Mitään objektiivisen journalismin reseptikirjaa ei ole eikä voi olla olemassa; objektiivinen journalismi ei sellaista kirjoittamiseen alistu sen enem-

pää kuin ei- (tai anti-)positivistinen yhteiskuntatiedekään.

Silti tässä yhteydessä ansaitsee maininnan ansiokkain Suomessa julkaistu käytännön journalismin oppikirja, Miettisen ym.²⁵ - mm. siksi että sen luonteen vääristely on viime aikoina alkanut Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella muotiaallon tavoin levitä.²⁶ Tämän kirjan leimaaminen esim. lattean positivistiseksi tai toisesta näkökulmasta vallitsevan normaalijournalismin kritiikittömään uusintamiseen tähtääväksi perustuu yksinkertaisesti positivismiin väärinkäsittämiseen. *Positivismiähan on empirisesti havainnoitavien tosiasioiden pintatasoon pitäytyminen ja ei-(ellei suorastaan anti-)positivismia operoiminen kaikilla tosiasiatasoilla - yhteiskunnan peruslainalaisuudet siihen lukien; myös lainalaisuuksia on kutsuttava nimenomaan tosiasioiksi jos ja kun ne niitä ovat.*

Tässä luonnostellussa asetelmassa ei tunnu löytyvän "uudelle journalismille" (tai "uudelle journalistiikalle" eli uudelle journalismin tutkimiselle) rationaalista tehtävää. Subjektivismi, voluntarismi ja idealismi pohjalle rakennetut kuvitelmat ihmisten aktivoimisesta ja yhteiskunnan yhtäkkisestä muuttamisesta journalistisilla hokkuspokkus-tempuilla ehkä implikoivat tehtävää, mutta eivät rationaalista sellaista. Tehtävän epärationalisuuden jäljille meidät johdattaa journalismin ja koko joukkotiedotuksen historia koko rikkauudessaan käsitettynä - mihin siis poliittisen taloustieteen mitkään suunnat eivät riitä - sillä se kertoo missä ainakin tähän asti ovat olleet journalismin vaikutusmahdollisuuksien rajat. Motto kaikessa kovasanaisuudessaan varoittaa meitä oikotieilluudioista.

Mutta puutteellisen ja osin virheellisen journalismikonseptionsa sekä hybriksensä sokaisemana "uusi journalismi" ei näe umpikujan hämmöttävän edessään.²⁷

Pertti Hemäus

Viitteet

- 1 PIETILÄ, Kauko. Uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektistä. *Tiedotustutkimus*, 3(3), 1980, s. 29-38.
- 2 PIETILÄ, Kauko. Kapitalismianalyysin ja ideologiatutkimuksen ongelmia. *Tiedotustutki-*

- mus, 3(2), 1980, s. 35-39.
- 3 Otsikoimaton haastattelu, *Soihdunkantaja* 5/1980, s. 11-17.
 - 4 Ks. HEMÄNUS, Pertti & TERVONEN, Ilkka. *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki, Otava, 1980, s. 71-73.
 - 5 Objektiivisuuskäsitysten kolmivaiheista kehitystä - mikä jako on aluperin Kaarle Nordenstrengin - käsitellään tarkemmin teoksessa HEMANUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 59-80.
 - 6 *New journalism* -ilmiöstä ks. HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 226 ja siinä mainitut lähteet.
 - 7 PIETILÄ, K. Uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektista, ema., s. 33.
 - 8 Tästä joku voi päätellä, että olisin joukkotiedotuksen ns. kaksoisluonneteorian kannattaja. Niin olenkin. Mitä manipulaatioon ilmiönä tulee, K. Pietilä on em. haastattelussa sitä tavallaan epäillyt, mutta liian epäselkeästi jotta siihen voisi ottaa kantaa. - Hegemonian vallankäyttönä - manipulaatioon liittyvän ilmiön - hän samassa haastattelussa kiistää, kuitenkin julistuksenomaisesti ja argumentoimatta. Itse olen argumentoidusti pohtinut näitä asioita kirjassa HEMÄNUS, Pertti. *Joukkotiedotus pilolovaukuttajana*. Helsinki, Otava, 1973. Se on tosin jo vanhentunut ja vaatisi tuntuvasti korjailua ja uudelleenkirjoittamista, mutta sen peruskuvioita ei ole koskaan missään osoitettu vääräksi.
 - 9 Kyseessä on K. Pietilän väitöskirja, johon olen käsikirjoitusvaiheessa tutustunut antaessani siitä 3.1.1980 painatuslupalausannon. Tämän lehden ilmestyessä myös puheena oleva väitöskirja on jo julkaistu (PIETILÄ, Kauko. *Formation of the Newspaper: A Theory*. Tampere, University of Tampere, 1980. *Acta Universitatis Tampereensis*, ser. A, vol. 119.), joten voin korrektiuongelman sitä estämättä siihen tässä reagoida. Kyseessä on toki täysin rationaalinen tutkimus, vieläpä varmasti monessa suhteessa ansiokas, mutta selittääköön se miten hyvin tahansa sanomalehtitavaran kehitystä se ei kykene tunkeutumaan kovin syvälle journalismin sisältökysymyksiin. K. Pietilä kyllä pyrkii mm. koettelemaan Helsingin Sanomien PR-väitteiden todenmukaisuutta - millä koko työn 'designissa' on melkoinen osuus - mutta käteen ei tästä jää paljon. Katkelma em. lausunnostani (s. 6): "Rohkenen väittää, että en Pietilän analysista ole opinut mitään Helsingin Sanomia koskevaa, mitä en jo ennestään tietäisi."
 - 10 PIETILÄ, K. Uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektista, ema., s. 36.
 - 11 K. Pietilä tuntee kirjan erinomaisesti ja on antanut sen eräänlaisen väliversion käsikirjoitusvaiheessa apuaankin; saatesanoissa hänelle osoitetut kiitokset ovat vilpittömät.
 - 12 HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 82-103.
 - 13 PIETILÄ, K. Kapitalismianalyysin ja ideologiatutkimuksen ongelmia, ema.
 - 14 ANDRÉN, Gunnar & HEMÄNUS, Pertti & LINNÉ, Olga & LUNDBERG, Dan & NORDAHL SVENDSEN, Erik & VEIRUP, Kjeld (red.). *Loyalitet mod virkeligheden. Objektivitet og journalistisk formidling*. København, Gyldendal, 1979.
 - 15 PIETILÄ, K. Kapitalismianalyysin ja ideologiatutkimuksen ongelmia, ema., s. 39.
 - 16 Ks. MEHTONEN, Lauri. Puhtaan järjen kriittistä arkimaailman kritiikkiin. I Feuerbachteessin tarkastelua. *Sociologia*, 14(6), 1977.
 - 17 PIETILÄ, K. Uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektista, ema., s. 34-35.
 - 18 Ema., s. 36. - Jotakin tämänsuuntaista saattoi tarkoittaa myös Heikki Hellman kepeällä kädellä kirjoitetun arvostelunsa (HELLMAN, Heikki. Kun objektiivisuudesta tehdään jumala. *Helsingin Sanomat* 1.3.1980) eräillä arvoituksellisilla kohdilla.
 - 19 HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 135.
 - 20 ENGELS, Friedrich. Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu. Teoksessa MARX, Karl & ENGELS, Friedrich. *Valitut teokset*, 6 osaa, Osa 6. Moskova, Progress, 1979, s. 433.
 - 21 Oikeudenmukaisuus ja rehtiys vaativat tässä kohden muistamaan, että K. Pietilä itse on aikoinaan tehnyt ei vain täysin rationaalista vaan myös poikkeuksellisen oivaltavaa perillemenotutkimusta (ks. esim. PIETILÄ, Kauko. *Näkikö silmä, kuuliko korva*. Tampere, 1973. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos*, A tutkimuksia 44.)
 - 22 HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 61-68.
 - 23 Vrt. PIETILÄ, Kauko. Joukkotiedotuksen yhteiskunnallisista funktioista. *Tiedotustutkimus*, 2(3-4), 1979, s. 10.
 - 24 Ks. HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I., emt., s. 154.
 - 25 MIETTINEN, Jorma & KALLIOMAKI, Ilkka & SUOMINEN, Elina. *Journalistinen työprosessi*. Helsinki, Gaudeamus, 1976.
 - 26 Lähtölaukauksen ampui artikkelillaan Veikko Pietilä (ks. PIETILÄ, Veikko. Tiede ja journalistinen käytäntö. *Tiedotustutkimus*, 3(2), 1980.). Hän ei toki kiellä kirjan kaikkia ansioita, mutta häneltäkin on jäänyt huomamatta että kirjassa esitelty journalistisen työn yleinen malli ei suinkaan sulje pois ei-(eikä edes anti-)positivistista journalismia. Epäilemättä puheena oleva kirjakin - siis samoin kuin *Objektiivinen joukkotiedotus* - on kyllä abstrakti ja luurankomainen.
 - 27 Tämän artikkelin puhtaaksikirjoitustyön aikana ilmestynyt Kauko Pietilän varsinainen kirja-arvostelu (PIETILÄ, Kauko. Feuerbach ja uudenaikainen joukkotiedotusoppi. *Tiede ja Edistys*, 5(3), 1980, s. 73-74.) on vain vahvistanut käsityksiäni K. Pietilän kahdesta fataalista erehdyksestä.